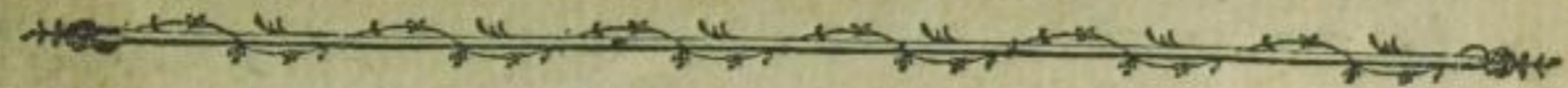

2815.

SEMIOTICES
MEDICAE GENERALIA
COMMENTATA.

AUCTORITATE
GRATIOSI MEDICORVM ORDINIS

IN

ACADEMIA LIPSIENSI

PRAESIDE

D. CAROLO CHRISTIANO KRAVSE

EIVSDEM ORDINIS ASSESSORE
REL.

A. D. XVII. M. MARTII, A. P. C. N. MDCCLXXX

PRO GRADV DOCTORIS

PROPONIT ET DEFENDIT

CAROLVS FREDERICVS AGNER

PENICENSIS
MEDICINAE BACCALAVREVS.

L I P S I A E

LITTERIS KLAVBERTHIIS ET HERED. LANGENHEM.

hol. gen.
60, 20

Semiotices
Patholog. 346.

MEMORIAL

MEDICAL

OPINIONS

ON THE

USE OF

THE

ART

OF

THE

ART

OF

THE

ART

OF

THE

ART

SEMIOTICES
MEDICAE GENERALIA
COMMENTATA.

PROLOGVS.

Si, quod nemo facile dubitat, librorum in artium et doctrinarum genere quoque optimorum notitia haberi iure aliquo potest initium quoddam sapientiae haud contemnendum, doctrina vero ex libris errorum plenis ac proletariis hausta, miscella illa et quasi confusanea, parum utilitatis et securitatis discipulis affert, atque praeterea meliori et veriori cognitioni non leuia impedimenta obiicit; verendum non erit, ne quis in dubitationem adducat, partem felicitatis non minimam studiosis artium et litterarum putandam esse, si quibus contingat esse tam felicibus, vt per omnem vitae scholasticae suae cursum et librorum lectissimorum vsu et intelligentium ac fidorum doctorum ductu ad artes et doctrinarum studia, quibus se addixerint, vere et solide instituantur. Quemadmodum enim figuras in se inscribi quaslibet facile patitur cera, ita imberbium quidem iuuenum, cereorum in vitium et errorem flecti, rudiores animi dogmatum quorumuis et qualiumcunque, blandientis sermonis lenociniis propositorum, capaces sunt auidique, sed tamen falsarum imaginum semel acceptarum et altius menti impressarum deletionem non tam facile et libenter, quam cera sequax, admittunt, testae potius recenti similes, quo semel sunt imbuti, odorem diu, non raro tanta tenacitate

feruant, adeoque grauiter spirant, vt male instructi homines non solum institutionem meliorem peruicacissime stultissimeque detrectent, verum eos etiam, a quibus edoceri veriora poterant, odio implacabili, aliquando ad internecionem vsque, immo vero post fata, persequantur. Et quamuis illi, qui nondum in falsis opinionibus consenuerunt, neque igitur prorsus caeci et surdi ab iis redditi sunt, si meliora vident, animum interdum aduertant, eaque probent, plerumque tamen id et sero et aegre fit, vt, si opinionum commenta per longas moras inualescentia rationem iam iamque captiuam ducunt, mens ab erroribus, quibus implicata et vineta quasi est, liberari et in sanitatem restitui pristinam non sine multo labore et taedioso renixu possit. Quod bene intellexisse TIMOTHEVS videtur, celebrer quondam musices magister, quem F. QVINTILIANVS scribit a discipulis prius male informatis geminam postulasse mercedem, scilicet quoniam geminum et dediscendi et docendi laborem subire cogeretur. Ab hac quidem atque ei similibus artibus, parum subtiliter cultis iis, praeter sensum insuauitatis quendam humano generi nihil admodum mali futurum est; at vero medici, perperam ad artem suam instituti, cum non prius, quam experimenta egerint per mortes, sapere discant, nonnulli quoque aeternum desipiant, aut dolores non necessarios mouendo aut morbos praeter necessitatem trahendo atque sic aliquando immedicabiles reddendo, non tantum perquam multa insuauia ingrataque, sed pestifera etiam inferunt mortalibus, vt humanae salutis praesidem artem in summam hominum perniciem ab illis conuerti recte dicas. Quodsi vero ab vno male docto medico, ob vile lucellum postea animam prostituta iam satis periculorum ciuibus impendent; quantam putabimus ab ineptis artis doctoribus parari eorum stragem, quando isti aut docendo scribendoque non magis discunt quam suam vtilitatem nominisque celebra-

brita-

britatem mira interdum iactantia et inani loquacitate aucupentur, aut profano ausu strepituque ridiculo capita tironum vanis nugis et idearum icunculis ac spectris lactent et farciant, aut aeternas dubitationes mouendo et audientibus scrupulos continuos iniiciendo eos perturbent, atque omnes ii luculenter sic monstrent, ad docendi prouinciam se non esse a natura destinatos, sed infelici quodam sidere detrusos. Haec cum scribimus, non cum laruis et vmbris pugnari, testimonio esse potest et historia artis medicae et scriptor Franco gallus seu Heluetus, nupcrrimus ille, qui de cathedris medicorum per Galliarum prouincias fundatis et erectis tam clare et articulate declamauit, vt illi, quibus dictum est, interprete careant quam facillime *). Sed quorsum ista omnia? Eo, vt et ego ipse grato afficerer sensu, et alii felicem praedicandum me esse intelligerent, quod, cum arti salutari addiscendae animum addixissem meum, eius doctores in hac litterarum et artium vniuersitate nactus sim eruditissimos iuxta et candidissimos, qui et optimorum librorum explicatione luculentissima ad artem me instituerent eam, et omnino serioque cohortarentur, vt caeterarum quidem doctrinarum studia cupide etiam amarem, omnia vero apposite et habita prius cum prudentioribus deliberatione profecerer, sed ne caeteris tamen illis tribuerem plus temporis, quam artis, cuius magistrum me professurus olim essem, ratio, nobilitas et dignitas, difficultas atque longitudo vitaeque humanae breuitas permetterent. Secus enim qui res instruerent suas, fere per omne vitae breuis curriculum arti longae non nisi perfunctoriam operam nauare solitos

A 3

esse,

*) Vid. *L'anarchie medicinale ou la medecine comme nuisible a la Societe. par M. I. E. Gilibert. Neuchatel. 1771.* Item WIRDIGII *medicina spirituum*; nec non HELMONTII et eius secta-

torum Archaeus cum ipsius apostolis, quorum nomina ad posteros transmittere pudet. Quam inanes illae a CRAANENIO pictae atque fideae idearum imagines!

esse, censurae igitur BACONIS a VERVLAMIO iure ac merito obnoxios, qui, *equidem*, scripserit, *medicis minus succenseo, si saepenumero vacent alicui studio alteri, quod adamant, magis quam arti suae propriae.* Inuenies enim inter eos *Poetas, Antiquarios, Criticos, Rhetores, rel. atque in iis artibus magis quam in professione propria eruditos.* Neque hoc fit, *ut arbitror, quia habeant, quae sibi obuersentur, obiecta tam foeda et tristia, ut animum ad alia abducere iis omnino opus sit, sed quod arbitrentur, parum ipsis interesse vel ad existimationem vel ad lucrum, utrum artis suae mediocritatem an perfectionem in ea maiorem assequantur.* Morbi enim taedia, vitae dulcedo, spei fallacia et amicorum commendatio efficiunt, *ut homines facile in medicis qualibuscunque fiduciam collocent.* *Verum si quis haec curatius perpendet, ea potius ad culpam medicorum quam ad culpae excusationem spectant.* Haec Vir ille Summus de medicis aetatis suae, de nostrae fortasse aliter. Sed praeceptores mei praeterea, cauendum mihi esse, ne, quod iuniorum maximeque eorum, quos *puerulos praecoci sapientia* Poeta ille appellat et odit, non pauci peccent, anteaquam audiendo, legendo, intelligendo ac meditando artis principia et praecepta animo inhaeserint penitus, atque studia mea ad maturitatem quandam peruenerint, morborum curationes intempestiue suscipiendo aegrotantibus nocerem, mihi vero ipsi horas surriperem ad discendum et meditando necessarias, cum vel veteranorum illi, qui ample valetudinarios nutriunt, hac parte delinquerent nonnunquam; sectandum potius esse IAC. HOLLERIVM, quem THVANVS, *assidua meditatione, ait, accerrimum iudicium attulisse, ut deploratos morbos, et ob festinationem ab aliis per vicos vaga cursitatione mulos fatigantibus, minus cognitos, summa felicitate curauerit.*

Vtrum his aliisque consiliis saluberrimis aures praebendo dociles sorte hac prospera et facili non omnino indignum memet exhibuerim, an vero Epimetheis, quorum plures quam
Prome-

Prometheorum per Academias vagantur — — — nihil considerate nihil deliberato tractantibus illis, annumerandus sim, vt iudicare Praeceptores nostri ac Fautores venerandi possent, commentarium in particulam quandam Institutionum medicarum ab H. BOERHAAVIO digestarum conscriptum disputatione inaugurali defendere nobiscum animo constituimus. Peropportune id statutum esse, speramus, existimabunt ii, qui ab iunioribus primum documentum publicum partae doctrinae edituris, vix aliud specimen diligentiae ac profectuum praeter accuratam et promptam principiorum ac praeceptorum scientiam requiri et exspectari posse, ac praeterea etiam hoc cogitabunt, in nullo alio haecenus de medica institutione composito libro principia artis tam solide, tam eleganter et accurate, tam simplici naturalique et nihilo minus tamen prope modum inimitabili methodo exposita esse quam in illo iure meritoque dicendo aureo dignoque, qui in omni bene ordinata schola medica a publice constitutis doctoribus quotannis praelegatur et illustretur, exemplo scholae Vindobonnensis, in qua sapientissime ita iubente atque cum propterea tum vero etiam ob alia multa in artis medicae incrementum collata beneficia a Medicis et aegrotis merente gratias, *Longe Augustissima* MARIA THERESIA, discuntibus epitome institutionum illa plus quam aurea annuis exercitationibus a peritis et prudenter lectis professoribus explanatur. Quicquid enim in hoc genere scriptum sit ab aliis, quam docte alioquin, tamen, si cum illo conferatur, de splendore suo videri plurimum amittere. Sed ab ulteriori libri laude libenter abstinerem, ne, quod quondam oratori illi Herculem laudanti: *Et quis eum vituperat?* idem et mihi fortasse obiiceretur. Quia tamen boni et pulcri aestimatio laudi danda est, et optimus quisque laudis studio trahitur, age! repellamus saltem quorundam querimonias vltro citroque iactatas. Nam sicut Iupiter ipse, quod dicunt,

dicunt,

dicunt, non omnibus placere potest, ita nonnulli quoque libro ei breuiloquentiam et abscissum quasi sermonem indeque natam nescio quam obscuritatem obiectant et imputant. At vero libris didacticis laudi, non vituperio tribuenda est verborum concinnitas in breuitate docendi, qua librum suum composuit BOERHAAVIUS. Oratoris quidem est copiose ornateque dicere, sed doctoris breuiter et terse. Et iuxta praeceptum Poetae Venusini, *quicquid praecipies esto breuis*. Si qua subinde difficultas ex breuitate sermonis exstiterit, neque Auctor neque eius liber in vituperationem cadit, sed illi ipsi male queruli lectores ingrati que admodum. Aut enim sunt e discentiū grege, aut doctoris publici priuatiue munere fungi gestiunt. Illi vel omnino inuita Minerua doctrinarum studiis operam dant, hirundinibus et passeribus interdum indociliores; vel librum, illustrationibus Academicis destinatum, nullius adminiculis, sed, vt dicitur, suo Marte voluere et reuoluerere atque intelligere cupiunt; vel canibus e Nilo lambentibus similes metuunt, ne, si vni eidemque libro operam multam et tempus necessarium tribuerint, ex assiduitate discendi tandem aliquando erumpat malum et monstrum aliquod ingens, horrendum — — — Hi vero, qui vel publica Magistratum auctoritate constitutorum doctorum muneribus ac praebendis fruuntur in sinu gaudentes, vel doctoris priuati iuribus ac priuilegiis vtuntur auide plerumque appetentes illa atque ambientes prensantesque, si librum artis principia simplici et plano sed simul breui sermone completentem, obscuritatis et difficultatis arguant, velim meminerint, *pro captu lectorum habere fata libellos sua*; vt ne alia bene multa, quae possem, dicendo attingam. Caeterum libri eius praestantiam et excellentiam intelligi ex eo posse, quod ab omnibus solide doctis et cordatis medicis in summo semper honore habitus sit habeaturque, atque quorundam admodum
erudi

eruditorum commentaria elicuerit *) nec quisquam vere peritorum sit, qui BOERHAAVII manibus terram leuem non prece-
tur, nisi fortasse, vnus aut item alter, qui velit esse dux ipse
gregis sui, vt caper ille. Commentatorum autem illorum
nemo vltra physiologica progredi ausus est, nisi forsan ASTRV-
CIVM, Virum iure suo ad BOERHAAVII laudes contendentem,
eiusque *Tractatum pathologicum* eo loco habueris; ipse saltem
ASTRVCIVS eo poni voluit **). Cum tamen neque is neque
GAVBIVS in pathologia sua tractare semioticen sustinuerit, sine
qua sermo de morbis non claudus modo sed mutilus est, ab
vtroque hoc ***) in viam tandem aliquando compulsi atque de-
trusi post longam hanc praefationem vires ingenii mediocris
periclitabimur. Doctrinam igitur de signis medicis, qua arx
totius artis est, attingemus, et paragraphos priores eius par-
tis Institutionum BOERHAAVII, quam poterimus luculenta
commentatione illustrabimus; vtinam faxit Deus feliciter!

*) BOERHAAVII ipsius prae-
lectiones ab HALLERO editae et hu-
ius uotis auctae a nemine ignoran-
tur. Videtur autem HALLERVS
non optimis manuscriptis potitus
esse. *Commentaria* I. GVIL. HEY-
MANNI Leidae A. 1754. euulgata
non omnibus innotuisse comperi,
quamuis operae pretium fecerit. No-
vissime MARRHERR cogitata sua
non semper satis matura cum audito-
ribus suis communicavit. Edita a
CRANZIO a. 1772. et inscripta:
PHIL. AMBR. MARRHERR Prae-
lectiones in H. BOERHAAVII In-
stit. medicas, Refer huc et EVER-

HARDI versionem teutonicam Halae
1734 editam.

***) Vid. A. C. LORRY *Praefatio-
nem libro ei Parisiis 1767. edito* prae-
missam.

****) Libri hi duo (ASTRVCII
et GAVBII) lectioni tironum utili-
ter inseruire quidem possunt; sed
praelectionibus non sunt accommo-
dati, sunt enim nihil aliud quam
Praelectiones ab Auctoribus suis ha-
bitae. Quas nouis praelectionibus
diluens facit idem, quod coquus, qui
ius longum et sic satis sapidum iure
nouo eodemque longiori diluit, et
fastidium conuiuis creat.

B

ΣΗΜΕΙ

ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗΣ.

GENERALIA.

§. 871.

Cum morbus sit effectus ab sua causa pendens, ens est singulare, ab omni alio distinctum; ideoque in sua propria singulari natura cognoscendum, ut curari queat. Quod idem de sanitate, eiusque statu vario sentiendum erit.

COMMENTARIOLVM.

Semiotice medica, seu doctrina de signis medicis quae sit, non nisi ab eo, qui hanc medicinae partem animo complexus est, luculentius et plenius intelligitur. Animaduerto igitur tantum, in epitome institutionum medicarum non omnia ad singulos morbos pertinentia signa exponi posse; id enim latissime patere; verum hac parte comprehendendi ea tantum, quae, si de morbis sermo sit, vel omnibus vel saltem pluribus communia sint; sin de sanitate quaeratur, ea, quae vel ad sanos omnes vel certas eorum classes spectent.

Generalia semiotices, de quibus scriptiuncula hac exponendum est, dicuntur ea, quae de signorum necessitate, notione, fontibus et generibus exponuntur. De necessitate signorum §. §. 871. 872. verba fiunt; fontes §. §. 873. 874. aperiantur; notio signi medici §. 875. euoluitur; inde a §. 876. signorum genera constituuntur.

BOER-

BOERHAAVIUS autem hoc ipso §. 871. dicit, singulum mor- ad arg. 1.
bum, h. e. eum, cui mederi medicus satagit, esse ens singulare,
ab omni alio distinctum. Hoc est ita accipiendum, morbos sin-
 gulos non modo genere et specie inter se diuersos esse, sed
 morbos etiam speciei eiusdem in singulo quoque homine, at-
 que in homine eodem diuersis temporibus, aliquid singulare
 habere admixtum, quod in alio homine aut in homine eodem ad arg. II.
tempore alio non fit. Hoc autem ipsum eo fieri, quod causae
a quibus morbi illi pendeant, diuersae inter sese sint. Nam si
 vel caeteras omnes prorsus similes aut easdem esse posueris,
 quod raro tantummodo fit, ipsa tamen aegrotantium corpora,
 caussarum praedisponentium vice fungentia, non possunt non
 esse diuersa, cum homo nullus alii cuiquam prorsus similis sit,
 sed singuli quique tam in fluidis quam solidis partibus atque
 earum crasi, compositione, proportione et nexu etc. aliquid
 sibi proprium secum circumferant, atque praeterea corpus hu-
 manum quoduis in continuo fluxu sit, sic, vt adolescens, adul-
 tus, senex inde a pueritia varie mutatus homo dici iure possit.
 Quae cum ita sint, caussarum earum diuersarum effectus h. e.
 morbi, caeteroquin generis eiusdem, inter sese tamen diffe-
 rant necesse est. Vt exemplo quodam vtamur, tertiana febris,
 vel quartana aut alia quaelibet non modo ab omnibus reliquis
 febrium speciebus indole et natura distat, atque hoc ipsum co-
 gnoscere medicus debet, sed et in diuersis hominibus aut in
 eodem homine diuersis temporibus diuersi est ingenii. Quod
 satis testantur symptomatum varietas, magnitudo et numerus,
 atque morbi ipsius curatio, quae modo facilis, modo diffici-
 lis est, aliquando etiam nihil omnino proficit: Sed dicet for-
 tasse aliquis: si morbus singulus quisque ab omni alio distin-
 ctus est, qui fit, vt curationes morbo eiusdem generis in aliis
 adhibitas in aegrotantibus nostris sequi possimus. Possumus
 propterea, quia plurima tamen morbi generis eiusdem habent

communia, atque illud singulare, quod singulo cuique ad-
 spersum est, saepe aut cognosci nequit, aut tantum non vide-
 tur, vt propter id a curandi via, quae in aliis similibus casi-
 bus bene responderat, recedamus. Quodsi vero discrimen sa-
 tis conspicuum et momentosum est, vtique ex methodo ge-
 nerali varianda est medendi ratio. Siue autem morbi inge-
 nium singulare penitus lateat, siue pateat luculentius, semper
 in ipsis curationibus, maxime hominum ignotorum, diligen-
 tiori obseruatione opus est, vt, quae iuuare videantur, pro-
 sequamur, quae nocere, omittamus.

Cum supra hominem quemque ab omni alio diuersum
 esse fumerem, verebar, ne quis alieno loco id positum esse di-
 ceret; ea enim de re ab Auctore nostro demum §. 889. seqq.
 exponi. Sed in loco illo id, quod hoc loco supponitur, ex-
 pressius edisseritur, et homines adeo inter se diuersi in classes
 tamen quasdam dispescuntur, ac temperamentorum signa tra-
 duntur. Caeterum homini cuique esse idiosyncrasiam seu pro-
 priam humorum mixtionem aliasque inde pendentes proprieta-
 tes, sicut a nobis hoc loco, ita et ab Auctore §. 889. sumitur,
 Est enim enuntiatio ea ex genere earum, quae nonnisi *postulati*
 vim habent. Atque haec de necessitate naturas morborum co-
 gnoscendi ad §. 871. satis dicta sunt. Axiomatis enim vis est
 propositioni seq. Quicumque non sufficit ad cognoscendum, is
 nec sufficit ad curandum. Quod verius dicitur, quam illud
 HIPPOCRATIS: Quicumque sufficit ad cognoscendum, ille et-
 iam sufficit ad curandum.

Num vero etiam sanitatis praesentiam et naturam cogno-
 scere et scrutari medicum decet? Ita sane nobis videtur.
 CHRIST. IO. LANGE tamen signis sanitatem ostendentibus
 opus habere medicos negat: „Quemadmodum enim sanus
 parum sollicitus sit de medico, eumque neutiquam desideret,
 ita vicissim medicum, qua medicum, nec versari debere circa
 sani-

sanitatem cognoscendam, adeoque nec circa signa sanitati inferuentia^{*)}). Sed hoc quidem falsum est. Paulo verius aliquis dixerit, cum ex absentia signorum morbos quoscunque monstrantium praesentia sanitatis intelligatur, nouis valetudinem secundam ostendentibus notis carere medicos posse. Sed sanitas ipsa vel constans est vel laesioni facile obnoxia; eademque praeterea admodum varia et diuersa est aetate, sexu, temperamento, fabrica corporis, vitae genere, gentilitia indole etc. Quorum nihil ignorari tuto potest. Nam ab iis, vt supra vidimus, haud parum modificantur morborum naturae.

§. 872. Natura autem praesens vel sanitatis vel eius defectus, morbi, raro per se apparet sensibus; hinc nec per se tam perspicue, vbi praesentes in corpore sunt, possunt cognosci; quin imo vtriusque ratio saepe latet.

Morbi natura est in conditione certa quadam partium vel solidarum vel fluidarum vel vtrarumque, functionem quamcunque seu vniuersi corporis seu partis impediens. Quae si in externis est, patet quidem sensibus, saepe tamen non penitus perspicitur. Quanquam enim vulnus quisque videt, ossium fracturae sat facile se produnt, vulnerum tamen naturae differunt pro diuersitate partium, instrumentorum laedentium, impetus impacti caet. fracturae vero ossium vel transversae, vel obliquae vario modo, vel cum fragmentis sunt, aliquando etiam dubiae, saepissimeque, si fissuras egerunt. Si partes interiores vel ab externis vel internis causis laesae sunt, cognoscendi difficultas maior, haud raro tanta, est, vt cadaueris sectio demum et sedem et naturam morbi, aliquando ne ea

B 3

quidem

*) Vid. CHRIST. IO. LANGE Opp. p. 723. At quanto sapientius M. TVLLIVS Lib. 2. de Orat. scripsit: „Medico diligenti priusquam con-

„tur, aegro adhibere medicinam, non „solum morbus eius, cui mederi vo- „let, sed etiam consuetudo valentis „et natura corporis cognoscenda est.

quidem, detegere queat. Adeo interdum ratio morbi est abscondita. Atque generis nervosi aegritudines, oculorum et aurium vitia tenebris illis praecipue sunt demersa. Sanitatis autem habitus non raro maxime ambiguus est, ut quidam, in quibus nihil eorum, quae ab Auctore nostro §. 886. dicuntur, animaduertatur, nihilo tamen minus subito aegrotent aut morte inopinata rapiantur. Quamuis vero haec ita aliquando sint, tamen, cum morborum et sanitatis naturae non semper tam abditae sint, medicos ab inuestigatione earum deterrere non debent, sed excitare potius, et ad fontes compellere, e quibus cognitio earum peti et hauriri possit.

§. 873. Sed ex praesentia vtriusque fiunt effecta quaedam, pendentia a functionum exercitatione vel a laesione earundem. Haec quidem distincta sunt, ab illis causis, sed tamen ita ab iis pendent, ut earum indolem manifestent, et cum sensuum acie obseruari possint, magnam his indagandis lucem affundunt.

Fontium autem illorum §. 872. sunt duo, quorum alter, qui §. hoc ostenditur, ab effectis ad naturam vel sanitatis vel morbi inueniendam ducit. Sanitas quidem praesens quomodo cognoscatur, ex eius notione intelligere datur. Scilicet videndum esse, an homo pro ratione aetatis, sexus, consuetudinis etc. omnes functiones, vitales, animales et naturales, facile commode et laete obeat nec ne. Quae quidem ab homine ipso, si adultior est et animi sui sensa explicare verbis potest, siue multo negotio comperiunt medici. Sin puer infans est, non tam facile exquirunt. Animaduertunt tum diligentius, et quaerunt de appetentia alimentorum et siti, de indole faecum alui, urinae, de somno; considerant modum et rationem recipiendi animam, arteriarum micationes, quas
tamen

tamen norunt in pueris tenerioribus saepenumero fallere, praeterquam febriles; et quae sunt alia id genus, quae plenius § 886. sunt exposita. Haec autem *distincta esse a suis causis, de earum tamen indole testari* facile patet. Nam ut hoc exemplo utar, stercus et lotium restantur de suis causis, et si illud bene figuratum et coloratum est, et facile redditur, de alimenti affumti copia et qualitate, ventriculi et intestinorum actione et bilis natura, lotium vero coctum matutinis horis post somnum emissum, de sanguinis natura et viarum vrinariarum sana constitutione, testatur; utrumque autem ab his suis causis distinctum est. Liberrima animae reciprocatio de omnium organorum respirationi seruientium sanguinisque integritate, meabilitate testatur; ipsa tamen tanquam earum causarum effectus ab harum partium actione distingui perspicue potest.

Sed non solum sanitatis praesentia noscenda est; eius etiam naturam atque indolem, quam possumus, perspicere debemus. Alia enim constans est, a causis leuioribus vix turbanda, alia valde mutabilis. Atque hanc quoque sanitatis naturam manifestant effecta. Constantis sanitatis esse eum iudicamus, in cuius corpore, praeter illa signa praesentis sanitatis, ea est praesentia, ut, si homo is solito diutius vehementiusque corpus mouet, neque cito neque nimium fatigetur, et ipsa fatigatio breui post discutiatur; et e contrariis sanitatis labilis natura elucescit. Tolerantia autem laborum illa eo efficitur, quod et humores copia necessaria in corpore sunt iidemque bona qualitate conspicui, partesque solidae satis robustae sunt et probe constitutae. Quibus fit, ut et humores meabiles et vasa permeabilia sint, neque meatus tam cito humore distendantur nimio, inde vero aliquando nata obstructionum et infarctuum initia paulo post dissipentur. Quanquam igitur *tolerantia illa tanquam effectus a causis his distinctus est, earum tamen indolem manifestat.* Atque haec ad sensum verborum BOERHAAVII capiendum

piendum

piendum satis dicta videri possunt, ut plura ex signis cum praesentis tum constantis sanitatis hoc loco proponere, aut de idiosyncrasia varia et temperamentorum generibus, nunc ad iicere non opus esse videatur. Consulet, qui ea scire volet, Auctorem ipsum ista §. 885. 890. seqq. luculenter omnia exponentem.

Missa nunc sanitatis natura, de natura morborum ex effectibus cognoscenda dicemus. *Morborum vero natura*, seu ut alii vocant, *essentia* statu corporis eo continetur, quo fit, ut functio quaecunque aut profus tollatur, cohibeaturue aut nonnisi difficulter, grauatim, aut cum doloris et molestiae cuiusdam sensu exerceatur. Dicitur alias etiam a medicis *morbi causa proxima*, quatenus scilicet functio laesa nomine morbi donatur, laesionis vero eius causa in statu illo corporis residet. Neque morosiores illi, qui vnam eandemque rem modo morbum modo morbi causam proximam a medentibus inepte dici perhibent, singulare mentis acumen produunt, vim enim et notionem verbi causae parum perspicientes, modo relativam seu respectiuam eam esse haud intelligunt. Cui tamen haec non sufficiunt, ei per me licet loquendi rationem medentibus inde a multo tempore frequentatam, si potest, abrogare, aut legere ea, quae ante hos ducentos et quod excurrit annos 10. LANGIVS de causa morbi coniuncta scripsit *). Neque enim de notione morbi ab Auctore nostro ex GALENI scriptis petita, nonnullis vero, laureolam in mustaceo quaerentibus, improbata, neque de diuisionibus causarum morbos facientium disputationes subtiles suscipere, atque sic viam regiam relinquere hoc tempore placet, quo pro iunioribus scribimus; sed trito haecenus itinere progredientes exemplis in medium proferendis verba BOERHAAVII illustrabimus.

Animo igitur proponamus hominem morbo caduco laborantem, qui auxilium nostrum imploret. Si a physiologia
humani

*) Vidi eius *Medicinalium epistolarum miscellan. Epist. XV.*

humani corporis satis instructi sumus; motus musculorum involuntarios illos, et vitalium quoque naturaliumque functionum perturbationes pro causa supponere neruorum ad partes eas pertinentium actionem vehementem, facile intelligimus, sensuum vero omnino omnium impedimenta eo fieri, quod neruorum sensoriis organis seruientium actio quacunque ratione cohibeatur. Quomodo hi duo vtriusque neruorum generis status contrarii vno eodemque temporis momento simul consistere possint, difficilis quaestio est, neque huius loci. Obseruamus solummodo, diuersos illos neruorum status a medicis dici causam sensuum abolitorum et motuum conuulsiuorum illorum, et vtroque hos esse eius effectus. At vero causa ista generalius cognita ad morbum caducum in singulo quoque epileptico cognoscendum non sufficit, cum ea ipsa a varia conditione corporis tanquam effectus a causa sua pendere possit. Vt autem illi motus conuulsiui et sensus aboliti tanquam effectus causam illam generalem manifestant, ita alii effectus, aut ante paroxysmos aut post eos animaduertendi, conditionem illam variam quoque commonstrant. In quibusdam enim multus capitis dolor, aurium tinnitus, vertigo; in aliis multa nausea, voracitas, sensus ascendens per praecordia aerae frigidae; in nonnullis aut aliquis dolor, aut sensus etiam aerae frigidae inde a definito quodam loco extremitatum inferiorum superiora petentis, aut eius partis conuulsiua motio ante accessiones epilepticas praecedit; aut paroxysmos vomituritio vomitusue excipit; atque haec talia persuadent, in locis illis affectis latere aliquid, quod aut neruorum fines, aut funiculum aliquem neruorum, aut meninges, aut cerebri corticem eiusue medullam ita afficiat, vt vtrumque neruorum genus vehementius commotum motuum mirificorum illorum et validissimorum atque sensuum abolitionis causa sufficiens existat. Effectus illi igitur caeteri quamuis ab latente illo diuersi sint, magnam tamen lu-

C

cem

cem naturae morbi caduci in homine aliquo indagandae affundunt.

Vniuersi humorum fluminis nimia tenuitas comites effectus habet excretionem auctas, scilicet cutaneam, vrinae, alui, salinae, sanguinis ipsius tenuioris vix in placentam concrefcentis; quibus animaduersis indoles morborum a tenuitate penduntium ostenditur, quanquam effectus illi ipsi a causa hac sua sint distincti.

Hactenus dicta poterunt ad illustrationem verborum BOERHAAVII sufficere, si expressius addidero, ex solis functionibus cohibitis atque effectibus in corpore aegroto notatis naturam morbi ipsius latentis non semper accurate et penitus cognosci, propterea, quod functiones pleraeque a diuersis inter sese conditionibus impediri possint. Eum quidem, qui omnes conditiones ad exercitium functionis cuiusquam requisitas mente complectatur, cogitatione disiunctiua dicta, *aut — aut — aut* vtendo, et effectus concomitantes diligentius expendendo ad status morborum cognitionem quamuis non semper, saepenumero tamen, peruenire propius posse, si causas omnes curiosius circumspectando easque cum effectibus comparando omnia quam diligentissime rimetur. Quam autem varium et quam multiplex impedimentum functionibus obici exercendis possit, Auctoris Symptomatology tam abunde tam clare distincteque docet, vt lector, ad eam remissus, hac parte sibi sic satis consultum esse protinus intelligat. Sed causarum facta mentio nos nunc ad sequentem §. Auctoris ducit.

§ 874. Praeterea vero notitia applicationis causae notae ad partem corporis quamcunque, prius cognitam in Physiologia, docet naturam effectus, qui inde sequitur; siue is salutaris siue perniciosus futurus sit. Nec multum

tum

tum refert, an caussa haec externa, interna, naturalis, accidens, salutifera, morbosa, vel lethalis sit.

Cum igitur, vt paulo antea vidimus, ex solis effectibus natura et indoles vel sanitatis vel morbi non semper possit penitus perspici, causas remotas circumspiciamus expiscemurque oportet. Quae quidem vel praedisponentes sunt vel occasionales vel per se sufficientes. Causas per se sufficientes voco illas, quae ita potentes sunt, vt effectus morbosos in corpore faciant, etiamsi nulla proprie sic dicta caussa praedisponens ad recipiendam impressionem corpus praeparet et aptet; cuius generis sunt violentiae externae, eminentioris gradus calor et frigus, et res venenatae pleraeque, quarum effectus vel a priori, quod dicunt, h. e. ex ipsa caussae natura, cognoscuntur, vel a posteriori h. e. experientia magistra innotescunt. Morbi, quos istius generis caussae faciunt, si sensibus quidem nostris partes laesae prorsus patent, cognitionis sunt facillimae, ac fere redeunt ad species ab Auctore §. 903. enumeratas illas. Quodsi vero caussarum actio vel in interioribus sedibus perpetrata est, aut ab externis ad penetralia corporis transiit, iudicium quidem difficilius est, nihilo minus tamen si et *caussa ipsa nota est*, et eius *applicatio*, h. e. impetus, directio, veneni dosis, mora in corpore, ventriculus vel ieiunus vel satur etc. pensitantur, et cum effectibus conferuntur, morbi natura ab eo, qui anatomica et physiologica apprime callet, in lucem protrahitur ut plurimum. Haec, quae postremo loco de *caussae notae applicatione* dixi, ad morbos partium externarum accurate perspicandos aequae necessaria esse quisque videt.

Caeterae caussae, quae quoniam non omnes homines protinus laedunt, sed ad generandos morbos praedispositionem corporis quandam praesupponunt, vere occasionales dici merentur, si et ipsae et adminiculantes illae clare cognitae pe-

nitiusque perspectae sint, morbi latentem naturam produnt, planiusque explicant, denique definiunt. Apoplexia aut haemorrhagia in plethorico, vel calidi et valde moti sanguinis homine, a causis quibuslibet calefacientibus nata; morbi catarrhales rheumaticique in debilioribus ab refrigerio corporis aut perflatu aeris geniti, plurimique alii exempla illustrantia suggerunt.

De causis illis, quarum effectus perniciosi sunt, haec dicta non magis ad eos, qui haecenus sic satis bene valere videbantur, quam ad eos pertinent, qui morbo iam quodam impliciti male habent. Periculosa inflammatio ab ictu morsue infecti alicuius in corpore prauorum admodum succorum non raro concitatur. Acute febricitantem pessime maectat, quicquid motum humorum vehementer citat. Causarum earum, quae effectus dant salutare, eadem ratio est, h. e. et in sano et in aegrotante cognitionem rerum iuuant. Firmiorem et constantiorem sanitatem esse putamus iis, qui a sanis et robustis, parce continenter et sobrie viuentibus geniti et educati, ipsi postea similem vitam in quotidiano labore agentes, corporibus suis nouum quotidie robur addunt, quam illis, qui inde a conceptione et gestatione vitiosi, luxuria diffluunt, delicate et moliter vitam transigentes. Atque si vtrique morbis tentantur, priores illi eos facilius superant, hi aegre eluctantur. Ad causas, salutaria effecta in morbis promittentes referas haec quoque: si cita medicina paratur; si aegrotus praeceptis medentium morigerus est; si tempestas anni seu fixa seu vaga curationi fauet.

Prior huius §. pars spero, clare intelligetur. Patet vero etiam, ad cognoscendum parum interesse, *utrum causa corpori externa, an interna* — sit dummodo ipsa sit cognita penitus. Fatendum tamen est, externarum partium laesiones plerumque facilius cognosci, quia et quatenus tum causae ipsae earundemque

demque

demque applicatio pernoscere accurate et plenius possint, tum vero etiam partes laesae atque adeo causarum effectus oculis sint subiecti fidelibus.

Causae naturales hoc loco dicuntur eae, quae a natura humana pendent, tanquam aetates diuersae, unde aetatum morbi, sexus diuersitas, ubi in sequiori praesertim fluxus menstruus, veneris desiderium aliaque muliebria in censum veniunt, porro temperamenta, corporis constitutio vel nimium proceri et tenuis vel crassi et obesi, item corporis motus et quies, somnus et vigiliae; quorum tamen omnium excessus et defectus ex genere eorum sunt, quae ex accidente fiunt. Quaecunque homini non sunt naturales causae, eae omnes sunt accidentes. Neque ad cognoscendi modum quicquam facit ea effectuum diuersitas, qua ii vel *salutares* vel *morbofi* vel *lethales* dicuntur, sed causarum omnium simul sumtarum et accurate cognitarum natura de diuersis illis effectibus recte ratiocinantem docet. Non autem facile aut saltem non saepe errabimus, si omnes conditiones corporis, quibus sanitas et vita continentur, in physiologia; si genera morborum et causarum morbos facientium potentius in pathologica aetologia, et symptomatum diuersas causas in symptomatologia mente complexi, in casu quouis singulari severam cogitationem adhibemus.

§. 875. Porro haec memorata effecta (§. 873.) atque hae dictae causae (§. 874.) quatenus sensibilia habentur, ipsa vel inde quam proxime deducta vocantur *Φαινόμενα*, haec autem solent appellari signa, quando ex iis sensu notis, lege iusti ratiocinii demonstratur praesentia, natura, status, euentus, tam sanitatis quam morbi et mortis,

Atque ex illis fontibus (§. 873. 74.) omnis cognitio de sanitate et morbis deriuatur. Scire autem licet, inde a multo

tempore phaenomena seu apparentias vocari omnia ea, quae in corporibus obseruentur, et in sensus cadunt vel medici vel adstantium vel aegrotantis beneue valentis hominis ipsius. Effecta autem, a morbo pendentia, aut proxime aut remote inde deduci. Quodsi in vulneribus abdominis pars quaedam intestinorum punctim vulnerata sic est, vt ea conspici oculis possit, fauciatam eam esse cruor docet e loco intestini faucio emanans, atque habetur effectus ipse a laesis functionibus vasorum sanguinem iam non retinentium pendens. Sin vulnus eiusmodi est, vt pars intestini vulnerata lateat, locus vero abdominis faucius vel chylo vel stercoribus madeat, aut horum odorem spiret, aut cum stercore cruor aluo exeat, effectus isti iudicantur inde h. e. a morbo intestini *quam proxime deducti*. Simili ratione cognoscimus ex tumore imi ventris post vulnera abdominis, vel ex difficili admodum respiratione post vulnera thoracis, sanguinem ex vasis laesis, oculo non patentibus, effluxisse.

Quodsi igitur apparentia quaecunque connexum huiusmodi cum re alia quacunque habet, vt ex illa sensu percepta intelligamus, istam alteram aut praesentem esse, aut fuisse, aut futuram esse, illa prior in re medica, vt in aliis omnibus, appellatur *signum*, *nota*, altera vero *signati*, *significati* nomine donatur. Quae quidem sunt *notiones relatiuae*, vt nullum sit *signum*, cui non respondeat *signatum* quoddam, et vicissim. Et quanquam in arte medica vnum idemque phaenomenon modo vel causa vel effectus modo et causa et effectus, modo aut signum aut signatum, modo indicans therapeuticum vocari queat, non ideo tamen haec inter sese confundere decet, vt nonnulli de medica institutione scriptores, male instructi illi peccarunt. Sed diuersarum rerum vim et notionem, et relationes mutuas, vere, perspicue et distincte exponere oportet. Rerum enim confusio est foecunda errorum mater.

§. 876.

§. 876. Quae vocantur *διαγνωστικά* vel *διδωτικά*, quando denunciant praesentem conditionem corporis viui, sani, aegri, morituri, moribundi; si vero praenunciant ea, quae in his futura sunt, tum *προγνωστικά* appellantur; denique vbi praegressa in examen reuocant, tum *ἀναμνηστικά* dicuntur medicis.

De notione signi et de fontibus signorum supra sic satis dictum arbitror. Vidimus etiam, aut praesentia inuestiganda aut futura praenoscenda, aut praegressa in cognitionem reuocanda esse, sic quidem, vt ex signis quibusdam ea colligamus, neque ab ore narrantis pendeamus. Inde igitur signorum genera tria existunt. De diagnosticis et prognosticis pauca, de anamnesticis paulo plura habemus, quae hoc loco dicamus.

Vitae et valetudinis tum secundae tum aduersae praesentia nonnisi ex effectibus in homine intelligi ita potest, vt dubitationi locus sit nullus. Vitae praesentis signa certa exhibent sensus, motus, calor, sic tamen, vt eorum absentia deletam vitam esse non semper certo doceat; de quo alibi. Natura vero et sanitatis et morbi ex effectibus quidem etiam cognoscitur, vt tamen causae haud parum ad cognitionem eam conferant. Signorum diagnosticorum alia de magnitudine et mutationibus morbi testantur *).

Signa

*) Sanitatis signa sunt duum generum. Alia praesentiam sanitatis monstrantia possunt *diagnostica* dici, alia vero, quae sanitatis naturam h. e. aut eius magis minusue constantem durabilitatem aut hominum idiosyncrasias et temperamenta diuersa denotant, *physiognomicorum* nomine digna mihi videntur. Haec autem ab arte medica auelli nullo modo possunt. Vt autem haec, ita quoque

etae, quae ab animi affectibus atque a morbis mentem vel idiopathice vel sympathice vel symptomatice afficientibus in homine fiunt, mutationes valent etiam aliquantum ad *physiognomoniam* (vulgo sed male scribitur *physiognomia*) h. u. ad doctrinam divinatricem illam, quae ex habitu corporis, vultu, oculis, fronte, lineamentis, voce et loquela, gressu, gestu motuque similibusque ingenia hominum

minum

Signa diagnostica conditionem morituri monstrantia cum signis prognosticis mortis futurae confundere nonnullis videri Auctor potest. Sed salua eius res est. Signis quidem vtrisque est vicinitas quaedam. Accurata enim et certa diagnosi prognosin definit. Differunt tamen. Neque in eodem aegrotante signorum genera plura animaduerti vlla ratione repugnat. Res autem exemplo quodam proposito perspicua fiet. Si sanguis cuidam ex vulnere cum impetu et subsultim arcus agendo erumpit, ex arteria exprimi cum iste ipse modus erumpendi tanquam signum diagnosticum docet. Si autem vel per magnitudinem vel sedem vasis illius vulnerato succurrere non licet, cognitio huius status morborum, hominem esse moriturum demonstrat, atque signi prognostici vice fungitur. Sed praeterea eiusdem morituri varia esse conditio potest. Quaeritur haud raro, valeatne moriturus tantum, vt haeredem constituere aut de rebus quibusdam testimonium dicere legitime possit, an vero nimia mentis imbecillitate impeditus vel delirio perturbatus sit, illis igitur agendis impar-

Signa, quae aegrum morti proximum seu moribundum esse docent, cum praesentem vitae cum morte luctam commoestrent, ad genus diagnosticorum merito referuntur. Sed quae sint et an omnino quaedam mortis non decipientes notae sint hoc loco disputare nec libet mihi nec vacat. Legatur elegans CELSI nostri locus Libro secundo, capite tertio.

Progno-

minum moresque coniecat, et latentes animi affectus e tenebris et latebris eruit ac protrahit. Eam LAVATERVS, vir admirabilis et supra laudes meas positus, stupendo opere patientia et industria incredibili composito, nuper admodum ornauit, eo-que sapientum plausum meruit. Nihil nisi *Fragmenta physiognomica (Physiognomische Fragmente)* ab se edi ite-

rum iterumque ac saepius inculcauit; atque promissi et propositi sui vsque adeo memor et tenax fuit, vt, cum inscriberet librum suum, inscriptionem ipsam frangeret, et loco integrae fragmentum eius adhiberet. Vt hoc autem perplacet, ita displicet, quod de iis, per quos profecerat aut certe poterat, iusto tenuius sentit humanissimus LAVATERVS.

Prognostica signa, aut constantem sanitatem atque longaeuitatem promittentia, aut tenuem valetudinem vitaeque breuitatem minitantia, aut in morbis euentum varium praenunciantia, cum sint a BOERHAAVIO suis quaeque locis diligentissime accuratissimeque proposita, neque ego de notione et usu eorum habeam, quae rectius alios doceam, locum hunc relinquo, et per eum transilio ad sequentem.

Scilicet de notis *anamnesticis*, quas a quibusdam *rememoratiuas* appellari video, quam potero, diligenter dicam. Sunt enim hae recentiorum quorundam de institutione medica scriptorum cruces. Vt autem de his iudicare secure possis, scias velim, signa anamnestica vocari ea, e quibus praeterita colligimus; ergo cum causa effectum praegrediatur eodemque prior sit, nec vicissim effectus priores suis causis sint, fontes anamnesticorum signorum non in classibus causarum quaerendos, sed ab effectibus petendos esse intelligimus. Neque artem ex signis praegressa colligendi pro anamnesi generatim intellecta ponere licet. Quo errore seducti illi videntur, qui de signis anamnesticis mirum firma idque longum libris suis institutionum medicarum adserunt, et tamen vix alia quam causas olim quondam corpus male afficientes enumerarunt, et pro anamnesticis signis venditarunt. Nemo quidem medicorum est, qui, pluribus ante annis corpori accidentia aliquando utiliter in memoriam reuocari, neget. Nam et hi qui in iuventute gonorrhoea maligna polluti erant, senioribus demum annis non raro habent, cur vagam libidinem execrentur. Et quidam ex his, qui sanguinis sputo aut alio pectoris morbo laborauerant, et sic satis bene sanati et sibi et aliis videbantur, anguem tamen sub thorace latentem secum nescii circumferunt, post multos annos in apertum malum prorumpentem. Scabiei malam indolem quis est, qui ignoret? At vero si haec et similia plura in cognitionem reuocantur, quantulacunque et
D
qualia-

qualiacunque fuerint, si quid mali in corpore reliquerunt, et denuo in quaestione sunt, signorum quidem vice funguntur, verum eorum, quae non anamnestici sed diagnostici generis sunt, siue de praesentia morbi cuiusdam, siue de eius ipsius natura quaestio moueatur.

His praemissis subiungam signa anamnestica nonnulla, eademque in conspectum quendam producam, ut ii, qui minus recte de iis eruditi sunt, errorem dimittere facilius queant. Quanquam enim locus hic non admodum foecundus est, quod iam FIENVS animaduertit *), non ita tamen negligi debet, ut confusio rerum occasio praebeatur.

Sed ad rem. Signa autem anamnestica supra diximus esse in mutationibus corporis certis quibusdam, quae a praegressis quibusdam effectae fuerant. Ergo signum tale semper est ex genere effectuum, signatum vero ex genere caussarum est. Vbi quidem temporis elapsi vel diurnitas vel breuitas nihil discriminat. Ex iis autem sunt alia certa, alia probabilia, alia ambigua, non propterea tamen contemnenda; saltem enim opportunitatem vltius in aliquam rem inquirendi offerunt. Vsum autem habent et in morbis, et post mortem, et in quaestionibus mutationes quasdam naturales attinentibus.

Et signa quidem anamnestica, quae ad naturales mutationes, non proprie morbosas dictas, referuntur sunt praecipue notae illae stupri virgini illati; partus vel paulo vel multo ante praegressi; itemque hae, quibus multiparae notatae sunt; quas, si lubet, lege apud scriptores de arte obstetricia; nolo enim hoc loco compilatorem agere.

Non omnes quidem morbi, sed non pauci tamen notas quasdam relinquunt, quibus deprehensis scire possumus, qualisne,

*) Vid. THOMAE FIENI *Semiotice seu de signis medicis Tractatus*. Lugduni 1664. Quo quidem libro

nulla bene instructa bibliotheca medica carere potest.

lisne, aut saltem an omnino aliquis olim in corpore fuerit morbus. Nam primo multi morbi solidarum partium in sensus nostros incurrentium ita has mutant, ut praeternaturale quid aliud quondam subfuisse intelligamus. Omnis cicatrix de praegressa solutione continui testatur, et, quando in glandulosis inguinum locis reperitur, nostris temporibus non raro infectionis syphiliticae quondam factae testimonium perhibet. Quid vuulae iactura? Aut ulcera depascentia venerea, scorbutica, aut exulcerationes a tumoribus catarrhalibus, aliquando etiam malam conformationem.

Sunt et morbi humorum, qui notas quasdam vel nunquam delendas vel temporarias homini imprimant. Foueas et cicatrices a morbo varioloso relictas vel homines ex vulgo norunt hominemque iis notatum variolis laborasse. Plerique eorum, qui in pueritia rhachitide laborarunt, tam male conformata ossa longa spinamque per omnem vitam secum circumferunt, ut nemo de morbo praegresso dubitet. Maculae a scabie percurata morbum praeteritum produnt; et quae sunt alia huiusmodi.

Ab actionibus laesis fiunt quoque effecta vel perennia vel tandem aliquando sanabilia. Urinae diuturna suppressio aut corpus vesicae aut sphincteres ita afficit, ut vel incontinentia aut eius difficultas summa postea supersit. Cordis actio in animi grauiori deliquio multum laesa aliquando relinquit pulsum admodum intermittentem.

Pertinent huc quoque omnes aliae morborum sequelae, e quibus de morbis praegressis tanquam causis ipsarum, quam saepius non nisi disiunctiue, argumentamur.

Atque haec quidem de morbis praeteritis. In ipso autem morborum decursu est anamnesticatorum signorum utilitas quaedam. Si pus in vulnere aut ulcere sic satis antea bonum deterius fit, aut vulnus inflammatur, neque causa apparet,

D 2

quaerit

quaerit peritus chirurgus de assumtorum vel copia vel qualitate, de commotionibus animi, de veneris exercitio, qualicumque demum. Febris intermittens haecenus regulis artis congruenti ratione curata, si subito in speciem acutae transit, suspicionem mouet, incio medico vel sumta vel acta quaedam esse, quae humorum circuitum acceleratum reddidissent. Et omnino omnium mutationum, quae in curationibus morborum praeter rationem fiunt, eadem significandi vis est, eademque medicum compellunt, vt in causas vel fortuito et imprudenter, vel data industria, aliquando etiam malitia admissas diligenter inquirat, neque decipiatur aut ab aegrotante aut adstantibus.

In demortuis corporibus vtilitas et necessitas signorum anamnesticorum multiplex est, atque tum maxima, quando medici, iubentibus ita magistratibus, sententiam suam de vita et mortis causis expromere satagunt. Lubet, licet enim, quaedam hic subnectere.

Vitam in infante recens nato fuisse monstrat vacuitas vasorum maiorum sanguiferorum omnium; pulmo in aqua natans et vel demersus aquae superficiem repetens.

Teneram infantem noctu a matre, nutrice, gerra imprudenter suffocatum esse docent sequentia: Mors subitanea et quasi tacita pueruli, nullo ante grauiori morbo laborantis, mulieris ebriositas aut somnolentia, spuma circa os pueri, faciei tumor et color valde liuidus, species spumae in arteria aspera dissecta; auricula cordis anterior et ei respondens ventriculus, itemque venae iugulares turgentes, atque encephali vasa sanguine multa distenta; aliquando etiam compressione deformatum corpusculum causam euidentem exhibet.

Viuum aliquem strangulatum esse, siue suspensus sit, siue alia ratione constrictio gulae facta esse videatur, discimus ex his; si color vel liuidus vel ad nigricantem vergens est in
loco

loco constricti colli, si cutis circa constricta et rugosa est; si facies tumet et liuet; si circa os spuma est; si narium exitus spumosum mucum offerunt; si vasa interioris capitis sanguine turgent. Si horum nihil est, vita ante defuncto iniectum laqueum esse iudicamus.

Vtrum vita adhuc tum fruente, an iam extincto illata vulnera sint, docere haec ipsa possunt. Sunt enim cruenta, oris plus minusue tumidis, vascula ipso vulnere dissecta sanguine coagulato turgent; cutis circa oras est coloris quodammodo alienati, si vel in ipso moriendi articulo inflicta ea sint, dum modo in loco faucio aliquis humorum circuitus, vita igitur aliqua, superstes fuerit. Vitam tempore vulnerationis praesentem produnt quoque vasorum sanguiferorum maiorum vulnera, et, quae sanguinis fluxum consecuta est vacuitas vasorum; itemque si vulnus in cauum quoddam, penetrauit, atque hoc sanguinem multum effusum extra vasa secantibus offert. Si istae notae absunt, mortuo illata vulnera esse credendum est.

Viuum in aqua alioue humore submersum, et hoc genere suffocationis peremtum esse arbitramur, si circa os et nares spumosa sunt et mucosa; si in bronchiis et pulmonibus aqua spumescens est; si aqua in ventriculo est; si venter imus tumet, neque tumor is a putredine est; si extremi digiti excoriati et vngues in iis dilacerati sunt, sed huius tamen notae absentia non ideo mortuum antea hominem in aquam proiectum esse docet *).

D 3

Quaestio-

*) In ventriculum et pulmones eorum, qui dum vita fruerentur, in aquam aliudue fluidum praecipites dati sint, aquam vel humorem illum contrahi, eius vero nihil fieri, si vita iam defunctus submerferit, priorum temporum medici omnes unanimi consensu perhibere. Aduersus hanc

sententiam primo omnium, quod equidem sciam, dixit, atque ne viui quidem submersi in ventriculo et pulmonibus reperire aquam licere sibi vnquam scripsit IO. IAC. WALDSCHMIDT in *Ephem. A. N. C. Dec. II. A. VI. Obs. XV.* Secutus deinde IO. CONR. BECKER, atque integro *Tra-*
statu

Quaestiones quae de vulnerum lethalitate, de veneficiis agitantur, sunt eiusdem naturae; quas tamen quo minus attingamus, prohibet instituti nostri ratio. Et fortasse aliquibus illa a nobis alieno loco posita videbuntur. Fuimus vero verbosiores propterea quod paucos de anamnesticis recte sentire vidimus.

§ 877. In morbis autem designandis id signum, quod proprium est morbo, et ab eo inseparabile, utpote ex natura eius ortum, vocatur *παθολογικόν*.

Signorum diagnosticorum in morbis princeps, et in libris atque sermone medicorum admodum celebratum est id, quod *παθολογικόν* vocatur, ita enim scribi debet, non *παθολογικόν*

etatu medico-legali de submersorum morte sine pota aqua sententiam veterum refellere manibus pedibusque conatus est. Eius vero eonamina irrita esse fere persuadet EMAN. IO. ALBERT. EVE in Dissert. quae sistit experimenta circa submersos in animalibus instituta, edit. Goettinae 1753. et in collectione opuscularum Brendelii iterum descripta. Ante hunc tamen LUDOVICVS (Louis) clarus inter Parisienses chirurgus Acad. Sc. Paris. familia monstrauerat. Ego quidem viris doctissimis his assentior illud, in eorum, qui post demersionem deglutire potuerint atque adeo re ipsa conatus deglutendi exercuerint, corporibus aquam aliquando in ventriculum, in pulmones vero praecipue et semper, contractam haustamque secanti Medico in conspectum venire; negare tamen nolim, fieri quoque posse, ut viuis homo in aquam praecipuus datus deglutendi nisus edat nullos. Nam vel praeuio capite infundum piscinae limosae detrusus

nares et os coeno plena habere potest, vel ingenti terrore metuque ita percelli potest, ut gula spasmō contracta, nihil aquae admittat; vel aqua gelidissima similiter fauces constringere, vel causa alia mortis subitaneae fortuito incidere potest. Plures etiam earum causarum deglutitionem cohibentium aliquando fortasse conspirant. His autem omnibus efficitur cogiturque, aquam in ventriculo et pulmonibus demersorum repositam ad signa supra dicta iure referri, eius vero absentiam non omnino et semper significare, a morte demum aliquem in aquam esse detrusum. Plures hac de re scriptores noscendi cupidus euoluat *Historiam litterariam scriptorum etc. Medicinae legali ANDR. OTTOM. GOELICKE subnexam p. 41. seqq. ac praeter illos librum qui inscriptus est: Erfabrungen u. Wahrnehmungen uiber die Ursache des Todes der Ertrunkenen etc. durch die Herren Champeaux u. Faissole. Danzig 1772.*

μὴδὲν, ut vulgo et in multis etiam Boerhaaviani libri editionibus scribitur. Id nulli alii commune est, sed morbo cuique proprium suum signum pathognomonicon est, et ab eo inseparabile, quia ab essentia seu natura morbi eius, non ab accidentalibus quibusdam, h. e. non a magnitudine morbi, non a singulari aegrotantis temperie, aetate, sexu etc. deriuatur. Vt tamen signum sit pathognomonicon, necesse non est, ut essentiam seu naturam morbi explicet et exponat, sed satis est scire, vel sola experientia magistra, signum id morbo certo cuidam proprium, nulli alii commune esse. Quo ipso discimus a natura morbi eius proficisci illud. Nam nisi ab ea sed ab accidentalibus deduceretur, perpetuum esse non posset. Sic v. c. febris quartanae, tertianae etc. signum pathognomonicon est in febre quarto tertioque die recurrente. Quod neque materiem morbi manifestat, neque causam medicos docere potest rationemque, quamobrem febris modo accedat modo deferuescat, modo reuertatur, et in sic dictis exquisitis quidem periodos suas mirabiliter seruet et decurrat, in caeteris vero minus regulari, minus constanti, ordine repetat etc. Plurimorum morborum ratio eadem est. Nihilo tamen secius a natura morbi signum hoc tale edi putandum est.

§. 878. Cuius proinde cognitio est necessaria quam maxime, vtilissima; indagatu saepe difficillima; semper tamen praesens morbo, quamdiu genium seruat; quin et frequenter constat aggregatu plurimorum concurrentium signorum.

De necessitate notas tales cognoscendi, dubitare nemo potest, nisi ignotorum morborum curationes suscipi ab se posse temere putet. Nihil igitur addam.

Quod vero difficultatem eas indagandi attinet, id paulo plenius exponendum est, ne discentes scholas medicorum deferant,

ferant,

ferant, fastidio artis vel in limine capti. Scire igitur licet, quando et quatenus functiones impeditae ipsae nomine morborum veniant, tum et eatenus difficultatem istam, post tot annorum observationes de morbis memoriae mandatas, vix esse memorabilem, cum sint pauci ex morbis haecenus cognitis, quorum signa pathognomonica perspicue in libris medicorum consignata non legantur; multorum etiam expositio in symptomatologia Auctoris nostri prostat, ut, qua quis morborum specie affectus sit, vel mediocriter peritus animadvertere protinus possit. Et cum vnus eiusdemque functionis laesio ab impedimentis inter sese admodum diuersis fieri possit, in iisdem quoque medicorum gnauiter res suas tractantium libris, impedimenta illa diuersa diligenter enumerantur tanquam functionum laesarum causae. Quas nisi compertas cognitaeque habuerit medicus, a solis signis pathognomonicis, ut vulgo traduntur, haud satis erudietur, ut curationum pericula cum spe prosperi euentus subire queat. Etenim, ut hoc vtar exemplo, quid potest amauroseos signum pathognomonicum, quod plenaria caecitate oculi, ad primum contuentium aspectum bene constituti, contineri dicitur, de natura morbi praesentis docere? Nihil profecto aliud, quam tunicae retinae ineptitudinem ad recipiendos ac propagandos impressus radiorum luminis. At vero causae haud parum multae inde a retina ipsa ad cerebri medullam vsque sunt, quae efficere eam possint. Siue igitur intricatissimum fuerit siue expeditissimum signi eius scrutinium, quod necessarium quam maxime esse negari nullo modo potest; in eo tamen acquiescendum non est; sed oportet ultra progredi, quo datur quidem. Haec autem inuestigatio non est huius loci; verum adeundi sunt fontes, e quibus petas signa, quae morborum naturas, sedes et causas in lucem protrahunt. Illi autem ab Auctore nostro infra ita ostensi et aperti sunt, ut nullus praetermissus esse videatur.

Signum

Signum pathognomonicum morbo quodque suo semper praesens esse, dum genium seruet, facile quidem dabimus, si illud ab ipsa morbi natura deriuari meminerimus; si genium mutaverit, h. e. aliam naturam induerit morbus, signum pathognomonicum aliud fore. A diuersis enim rerum naturis diuersos quoque effectus edi tam certum est, quam quod maxime. Exempla in promptu sunt. Si phlegmone abiit in abscessum, si intermittens febris in acutam continuam, aut in lentam hecticamue; si maniae accedens febris speciem phrenitidis quandam refert, alia sint eorum affectuum signa pathognomonica necesse est.

Haec quidem haecenus. Vt vero postrema quoque verba §. hui. perspicue intelligantur, morborum quorundam signa pathognomonica in conspectum proferam. Sunt autem aliorum simpliciora, aliorum magis composita; nec desunt, qui primis suis temporibus non nisi ambiguas notas habeant, et tum demum, cum aliquid generis critici apparet, certo cognoscuntur; cuius census sunt morbi febriles, exanthemata ocyus ferius expellentes. Simpliciori signo pathognomonico conspicuus est fluxus sanguinis ex arteria vulnerata erumpentis; idque in cruore subsultim per arcus eiectione cernitur. Ictericum flauum vel solus cutis color croceus satis luculenter manifestat, etiamsi de vrina similiter infecta aliisque nihil noris. Amauroseos nota supra iam posita non multo magis composita est. Tussi reiectus sanguis spumofus pulmonem aut aliam ex viis aeris affectam esse prodit. Composita signa habentium sunt plurimi. Fit tamen saepenumero in sermone practitorum, vt, caeteris signis, quae ad alios quoque morbos pertinent, suppositis, vnum aliquod dicatur pathognomonicum. Sic v. c. apyrexia, inter duos quosque accessus febriles animaduersa habetur pro signo pathognomonico febris intermittens. Signorum pathognomonicorum, quae non nisi ex syndrome signorum, modo pauciorum, modo plurium existunt, exempla

E

pla

pla iam abunde suppeditat Auctoris nostri symptomatologia, ut ex pathologia speciali quaedam excitari opus non sit. Quamuis autem ad formandum signum pathognomonicum sufficere videatur collectio tot phaenomenorum, quot ad definitionem morbi cuiusque characteristicam (quo quidem cognomento a dialecticis petito signum pathognomonicum mihi dignum videtur), compilandam necessaria sint; reliqua tamen siue perpetua sint, siue non sint, postea subiungere conuenit.

§. 879. Illa autem signa, quae docent mutationem, variatasque conditiones morbi, nomine dicuntur ἐπιγενώμενα.

§. 880. Quorum tanta est vis ad bene cognoscendum, et curandum, ut vix aliquid sit, quod plus emolumenti in praxi afferat; vnde etiam summa nocumenta oriuntur, his neglectis.

§. 881. Cum autem omnia illa sint effectus, producti a causa morbi, morbo, et symptomatibus assidue mutatis, notant ergo in morbis quolibet tempore conditionem praesentem eius materiae, quae primo produxerat morbum, vel et eius, quae a malo producta fuerat; quare et solent reuocari ad has tres classes, quae sunt:

1. Cruditatis, coctionis.
2. Exitus in sanitatem, morbum, mortem.
3. Secretionis, et excretionis, materiae coctae, quae ideo vocantur decretoria, vel κριτικά.

Sectiones hae cum non commode diuelli possint, continentibus verbis illustrandae sunt; sed paucis; omnino enim neque per loci rationem neque chartarum paucitatem licet. Prima autem animaduersio de verbo erit, altera de re. Obseruamus igitur, signa ea, quae a Prioribus συδρεύοντα vocata

cata

cata sunt, a BOERHAAVIO seorsim et expressis verbis non esse commemorata, non quod vir doctus ea, quae apud tot commentatores Hippocratis et Galeni leguntur, ignorauerit, sed quod scilicet operae pretium facturum se esse non putarit, si signa illa, quae non semper adsunt, neque igitur a natura morbi cuiusdam generatim intellecta, sed aut a diuersitate partis affectae, tanquam in pleuritide dolor vel ad iugulum vel ad hypochondria vel ad subscapularem regionem vergens, aut a varia magnitudine morbi, veluti dolor capitis aliaue quaedam symptomata in febre, propullulant, peculiari nomine donaret. Et ante SENNERTI tempora iam fuere, qui synedreonta ab epigenomenis diuersa haud esse arbitrarentur. Estque in ipsius GALENI *Comment. in 12. Aphor. Lib. 1.* locus aliquis, quem possint illi pro sententia hac sua excitare. Vtcunque fuerit, BOERHAAVIUS nomen quidem sed non rem ipsam neglexit. Nam et fontes signorum vel sedem morbi vel eius magnitudinem monstrantium locis exposuit quosque suis, et in §. 879. *variatarum conditionum morbi* mentionem iniecit. Vt autem disputationem de illis missam facimus, ita nec descendimus ad componendas lites de significato signorum epigenomenon et epiphaenomenon, quae a quibusdam pro synonymis habentur, ab HOLLERIO *) et DVRETO **) aliisque distinguuntur. Id vnum tamen adiicio: Quaecunque superuenientia, si signorum vicem obire debent, appareant necesse est; et vicissim, quaecunque apparentia sunt, apparere non possunt, nisi superuenerint. Denique verborum τῶν ἐπιγενόμενων, τῶν ἐπιγενημάτων, τῶν ἐπιγενομένων vim et potestatem, ex mente HIPPOCRATIS et GALENI ipsis tribuendam acutissime rimatum esse GVIL. BALLONIVM arbitramur ***).

De verbo τῶν ἐπιγενομένων haec haec tenus. Nunc, vel nomine eo generaliori neglecto, de re ipsa est dicendum. De

E 2

qua

*) In *Comment. in 12. Aphor. S. 6.****) Vid. BALLONII *Opp. T. I. Lib. definit. medicar.***) In *Comment. in Coacas*; locis pluribus.

qua quomodo differi hoc loco commode possit, difficile est inventu, nisi prolixior esse, et multa, quae infra §. 931. demum de signis coctionis et cruditatis etc. ab Auctore nostro ex methodo proponuntur, huc trahere atque ex doctrina pathologiae specialis petitis exemplis illustrare ea velis. Sed hoc nobis iam non licet. Breuitatis igitur ita studiosus, ut ne obscurus fiam, paucis animaduersionibus efficiam, ut §. 881. sensus legentibus fiat perspicuus. Itaque primo animaduertimus, signa illa, quae vel cruditatem vel coctionem significant, proprie tantum ad morbos eos pertinere, in quibus humor vel in vniuerso corpore vel in parte quadam singulari peccet, siue is morbum fecerit origine tenus, siue a morbo aliunde nato exstiterit. De signis criseos idem esto iudicium. Deinde sciendum est, quemadmodum sani hominis humores non perpetuo iidem sint, sed pro varia causarum occasionalium diuersitate et vicissitudine variis obnoxii sint mutationibus, ita eos prauitate quacunq; laborantes etiam mutari, siue motus vitales morbo aucti sint siue imminuti. A priori autem, quod dicitur, vltius cogitando intelligimus, mutationes illas peccantium humorum esse aut eiusmodi, ut et morbus et eius symptomata vel numero vel magnitudine vel vtroque modo augeantur, aut esse tam optabiles, ut priora symptomata decrescant, neque in eorum locum noua succedunt. Quodsi vero prius illud re ipsa fit, humor ille continuo nocentior a medicis vocatur crudus; si alterum, coctus appellatur. Illius autem cruditatem facile dabis augeri ita posse, ut aut totius corporis humores ad circuitum obeundum et functiones vitales praestandas prorsus inepti euadant, aut saltem viscera vitalia onerando corrumpendae actiones eorum omnino tollant; atque mortem tum necessario consequi; aut cruditatem sic tantum mutari, ut loco prioris illius noua, atque ex hac etiam noua morbi facies seu nouus morbus existat. Sed perfecta coctione reddi sanitatem. Rursus autem meditatione sola duce intelligimus, omnia illa
aut

aut lente et sine signis virium vitae excitarum aut subito et cum signis iis fieri. Si hoc alterum atque adeo lucta quasi aliqua morbi et vitae in homine subesse videatur, tum, prout aut morbus aut vita vincat, de salute hominis decerni et iudicari, statum igitur eum ipsum morbi dici iure quodam posse *crisin*, iudicium, decretum. Omnes autem illas mutationes morbi hactenus dictas plerumque ita accidere, vt per signa quaedam sese prodant, quae vel in melius vel in peius conuerti significant materiem eam, quae primo produxerat morbum, vel et eius, quae a malo producta fuerat. Prioris casus exemplum suggerit febris ardens aut inflammatoria a spisso atque simul calido sanguine concitata, alterius vero febris inflammatoria inflammationem laesionis grauioris externae concomitans, et diathesin sanguinis phlogisticam dictam efficiens. Atque de his quidem hoc loco sic satis.

EPILOGVS.

Haec habuimus, quae ex praelectionibus a Praefide huius disputationis quotannis habitis compilaremus, non, quod non exaudita eruditis medicis ea putassemus, sed vt commilitonibus easdem scholas frequentantibus in memoriam reuocaremus, aliis vero riuulos hactenus consectantibus fons Boerhaavianus, omnium limpidissimus, vnde deducti illi sunt, falliuam moueret, quando aditus ad eum tam inaccessos, quam pigri et vagi quidam inuidiose criminantur, non esse intellexerint, et illius ab *SENECA* dicti, *inertis esse ingenii, relictis fontibus, riuulos sectari*, simul meminerint. Atque eorum quoque gratia, quae paulo altius repetere et subtilius exsequi poteramus, ea, tanquam a proposito nostro aliena, omisimus. Pro iunioribus enimvero, ad doctrinas generaliores viua voce propositas saepe stupentibus, haec scripta sunt omnia. Quibus si accommodate dictum, et commentarius noster, quamvis non perfectus, affectus tamen peritioribus videatur, nihil

erit causae, quamobrem vereamur, ne opera nostra frustra infumta aequis rerum aestimatoribus putetur. Ipsi quidem nos quo minus scriptionem propemodum absolutam in vulgus ederemus, prohibiti fere sumus moribus et ingeniis hominum aetatis nostrae, quibus, quicquid nouitatis specie commendabile non videtur, paene sordet, suaue vero gratum et iucundum est, arrectisque auriculis et hiante ore accipitur omne id, quod nouitatis fama quadam aures percellit animosque, etiamsi nihil nisi heteroclitum, dudum notum ac peruulgatum fuerit, aut nihilo minus, aut ipsa morum prauitate et malignitate pravius et malignius. Verumtamen animus nobis confirmatus est, cum a D. L. CRELLIO, medicinae professore Helmstadiensi, claro et docto, eiusmodi nouam opinionem de generatione caloris animalis, quam DE HAEN, medicus Vindobonae nuper inclytus primo proposuerat, Britannorum vero nonnulli deinde maximis periculorum moliminibus adstruere conati sunt, acute refutante et mascule dispellente scriptum legeremus: *Boerhaave, dieses herrliche, wohlthetige, nur von wenigen zu erreichende Genie, das jetzt von so vielen verkannt wird* *). Verbis namque his lectis animo nobiscum reputabamus, cum et alii viri docti neglectum ingenii tam eximii atque benefici animadvertant atque condoleant, nihil autem, iudice M. TVLLIO, tam valde vulgare sit, quam nihil sapere, breui futurum esse, vt, nisi homines subinde vellicentur, tandem vix quisquam super sit, qui ingenii istius benefici fructus cortice paulo duriori sectos degustet, sed tirones vbique libris vtantur vulgaribus illis, in quibus frequentes sunt errores et inter eos adeo ridiculi, vt, si vel Crassus ille fueris, qui semel in vita tantum risisse fertur, tibi tamen temperare ab risu non possis. Eodem igitur discentibus seruiendi animo illo conscriptum neque alio euulgatum commentarium qualemcunque nostrum vt eruditus lector boni et aequi consulat, vehementer etiam atque etiam rogamus.

MISCEL-

*) Vid. *Versuche uiber das Vermoegen der Pflanzen und Thiere, Waerme zu erzeugen etc. Von D. L. CRELL. Helmstaedt, 1778.*

MISCELLANEA.

I. Medici doctrinas medicas generales non edocti, quamquam rerum singularium fere omnium cognitione praestantes sint, similes tamen sunt nautis, qui in caeteris quidem, ad gubernationem nauium pertinentibus, versatissimi neque acus magneticae neque bolidis vsu pollent.

II. Bonus theoreticus, malus practicus: et recte et perperam dicitur; malus theoreticus, bonus practicus: absurde.

III. Nouarum medicinarum nimis auidi medici aut medendi methodi et medicaminum a prioribus acceptorum ignorantiam aut animi inconstantiam produnt.

IV. Morbi, qui curari non possunt, trahendi sunt, non, quod non raro fit, per infidas curationes morte finiendi.

V. Europae partes, quae minus cultae vulgo putantur, rem medicam salubribus legibus ita ordinatam habent, vt sapientia sua cultissimis praeluceant.

VI. Prudens medicus it, non qua itur, sed qua est eundum.

VII. Ciuitatum saluti parum est prospectum, satis igitur beatae dici eae nequeunt, nisi ciuibus census cuiusque et infimae quoque fortis hominibus in promptu sint potulenta et grata et salubria sed vero etiam parabilia.

VIII. Variolarum morbus in mediis ciuitatibus arte seu manu armata excitatus, salutem paucis promittit, perniciem pluribus minatur.

VIII. Causa atque ratio, quamobrem oculis duobus conspectae res simplices, non duplices, percipiuntur, non aliunde quam ab oculis ipsis repetenda videtur.

X. Aer inspirando ductus pulmones penetrat et sanguini admiscetur.

XI. Sanguis in pulmonibus et incalescit et refrigeratur.

XII. Neque ossa sesamoidea neque aliae, si quae in corpore humano sunt, trochleae momentum motui musculorum addunt.

XIII.

XIII. Occultas qualitates dudum explosas postliminio, frustra quidem, recipiunt hi, qui caloris animalis fontem seu causam proximam in nervoso systemate anquirunt, atque causas evidentiores praetermittendo subsultim ratiocinantur, atque adeo *παραλογίζονται*.

XIV. Simile peccatum est sed grauius, si animalibus facultas calorem et gignendi et obterendi seu annihilandi a quibusdam nihil omnino explicantibus vel discernentibus, temere igitur, obtruditur.

XV. Aeris puritatem inter praecipua valetudinis tuendae praesidia esse nemo ignorat, neque eum in locis populosioribus impuriorem quam in agro esse dubitat quisquam; pauci tamen fortasse vim causarum inquinantium cogitatione mentis assequuntur. In loco frequenti et frequentato, in quo viginti millia incolarum opera et opificia omnis generis facientium numeres, vapores et effluvia e tot hominibus, animantibus brutis, lignis ardentibus, rebusque aliis ambustis et combustis, cellis subterraneis et cloacis, aquis profusis et exhalantibus, innumeris aliis, quotidie emanantia et emissa, si in summam colligas, multo plus quam centena millia librarum pondo efficere computo facili docebis non cogitantes. Hic talis et tantus cumulus alienae materiei de aeris puritate, elasticitate, salubritate igitur, mirum quantum detrahit. Tanto maius beneficium eius loci incolis dat aquarum stagnantium exsiccatio. Quid autem a crebris et densis arborum plantationibus et vicinis sylvis sperandum metuendumue? Omnis planta valde perspirat. Arbores illae liberum aeris campestris et aprici, saluberrimi eius, accessum et perflatum arcent et cohibent. Vt autem fere in reliqua vita, sic quoque his in rebus amoenum et iucundum vtili saepenumero praefertur.
